mutato, aliud se offerret: ille festinans aliud expunxit pro alio, deinde celeri gressu reversus ad Synodum audacter ibat ad convincendos Latinos. Ut vero Pater librum ejus aperuit, & integram sententiam vidit, torve in ministrum intuens rem commonstrabat; at ille tremebundus exclamavit: Ita Domine, tua mihi profit benedictio, derasi illam, quomodo autem rursus integra sit, ignoro: *ita cum inventa esset sententia, confusi recessistis.* Hactenus Methonensis.

12. Josephus Constantinop. Patriarcha, qui plurimum ad hanc unionem contulit, nondum dirempto Concilio diem clausit extremum in Florentina civitate, relicta schedula a se scripta, qua profitebatur Romanum Papam esse universæ Ecclesiæ Caput. Et Spiritum Sanctum a Patre Filioque procedere. Seque hac in re aliisque omnibus fidem sequi & profiteri Apostolicæ Ecclesiæ senioris Romæ. Elatus honorificentissimo apparatu ac amplissima funeris pompa fuit, cui omnes interfuere Cardinales: in templo Fratrum Prædicatorum, Græco ritu sepultus est mense Junio ann. 1439. Huic sublectus est successor Metrophanes ex Episcopo Cyziceno, qui Concilio Florentino interfuit. Dein Metrophani Gregorius Hieromonachus, qui in Florentina synodo locum tenuerat Patriarchæ Alexandrini, fueratque a confessionibus Joannis Palæologi Imperatoris, & dignitate Protosyncellus. Hic videns prævalere Constantinopoli persecutionem in eos qui Florentino Concilio consenserant, seque nihil in oppositum proficere, relicta Græcia Romam confugit, atque anno 1449. quo Pius II. Mantuæ conventum habebat, defunctus est cum opinione sanctitatis, ut idem Pius Papa refert lib. undecim. Commentar. vitæ suæ sub nomine supposito Gobelini. Scribit Calcondyles lib. 6. Eugenium Pontificem dolentem vehementer, eo quod Græci Florentinam synodum adversarentur, a Marco Ephesino ejusque discipulo Scholario seducti, misisse Constantinopolim doctissimos quosdam viros, ut Græcos reducerent, & mendacia Marci & Scholarii, a quibus seducebantur, palam refellerent: sed cum apud seductos operam perderent, neque audirentur, Romam revertisse. Sanctus Antoninus expressius enunciat missum ab Eugenio cum doctissimis viris Cardinalem Venetum Franciscum Condulmerium specie Legationis ad Græciæ Imperatorem Joannem ipsum qui synodo Florentinæ interfuerat, & consenserat, obtinuisse ab Imperatore, ut fieret publica de rebus in synodo decretis concertatio Bartholomæum inter Episcopum Coronensem consummatissimum Theologum, linguæque Græcanicæ peritum, & Marcum Ephesinum populi seductorem; hunc vero licet tergiversantem ab Imperatore compulsum prodiisse ad disputandum, quem Coronensis publice disputans tanta ingenii vi convicit falsæ doctrinæ, & ad populum pervertendum tam insignium impostularum, ut Ephesinus hausto inde mœrore ac tristitia, post paucos dies expiraverit in obstinata perfidia. Plebs tamen seducta a conceptis erroribus non resilivit. Plerique Græci sapientissimis libris, Marci libros refutavere. Hi sunt Gregorius Hieromonachus, Bessarion Nicænus, Joseph Methonensis, Georgius Scholarius sapientissimus Senator Græcus, qui Joannem Palæologum Imperatorem ad Synodum comitatus, tres luculentas orationes pro conciliandæ Ecclesiarum unione, viamque hujus ineundæ commonstrantes pronunciavit; præclaram quoque defensionem contexuit quinque capitularium in Synodo Florentina decretorum adversus eorum impugnatorem Marcum Ephesinum.

13. Ann. 1439. quo fuit communi Latinorum Græcorumque consensu confecta inter utrosque apud Florentiam unio religionis & fidei, subsequuta est pariter Armeniorum cum Ecclesia Romana unio: de qua hæc ait Græcus actorum Florentinæ Synodi scriptor: *Post aliquot dies venerunt ex Armenia Apocrisiarii, Patriarchæ Armeniorum virtute præstantes viri, quærentes & ipsi unionem, fideique rectitudinem, qui etiam beatissimum Papam venerati Imperatorem viserunt; consiliumque suum & animum suum de conficienda cum Ecclesia Catholica unione exposuerunt; petentes ut ferret auxilium & prudentia sua juvaret. Imperator autem respondit multum sibi placere eorum studium: & gratum fore si accesserint ad orthodoxam fidem & Catholicam Ecclesiam, & precari Deum pro dirigenda eorum unione, quæ si fieret, se quoque promisit ad negotium quodlibet, & quidquid illis opus fuerit, adjutorem. His dictis recesserunt Armenii, nos vero Florentia exeuntes, Venetias petivimus, & inde rursus domum redimus.*

14. Armenii Eutychetis errorem duas in Christo naturas in unum confundentis, ideoque in synodo Chalcedonensi condemnati sequebantur, atque etiam nunc consectantur, & Synodum Chalcedonensem reprobant & adversantur. Post Græcorum abscessum, relicti sunt Florentiæ aliqui Cardinales cum Episcopis nonnullis & selectis Presbyteris eruditione insignibus, qui Concilium continuabant, quandiu perduraret Basileensium conventus. Ab his Florentiæ versantibus auditi & instructi sunt Armenii, eorumque animis insidentes difficultates discussæ ac elucidatæ. Eisdem Eugenius Constantinopolitanum symbolum cum accessione vocis *Filioque* tradidit, in solemnioribus Missis decantandum; deinde Concilii Chalcedonensis decretum de duabus distinctis, & inconfusis in una Verbi persona subsistentibus naturis atque operationibus; aliudque sextæ Synodi contra Monothelitarum hæresim, quo astruuntur duæ distinctæ Christi voluntates, & actiones; doctrinam præterea de septem Ecclesiæ Sacramentis, in qua etiam definitur Confirmationis Sacramentum, (quod Armenii respuerant) quamvis nonnisi per Episcopos, qui Apostolis successere, conferri debeat; nonnunquam tamen ex Apostolicæ dispensatione sedis, ob rationabilem caussam & urgentem, posse ab inferiori Sacerdote ministrari, dum solo chrismate utatur, quod Episcopus confecerit; prætereaque in sacro Calice infundendam esse modicam ad vinum aquam ante consecrationem, contra veterem Armeniorum ritum, qui nihil aliud quam vinum in sacrum Calicem infundebant, cujus meminit Conciliabulum Quinisextum. Eisdem quoque tradidit Eugenius attributum Athanasio fidei symbolum cum Apostolicis unionis litteris ann. 1439. Accessere Florentiam post Armeniorum digressum Jacobini & Jacobitæ dicti anno 1441. hi per Orientem dispersi jam inde ab Hæraclii tempore Sectam constituebant Monothelitarum, qua ejurata, eos plenius instructos ad Romanæ fidei unionem Eugenius ascivit. Æthiopas etiam missis nunciis & litteris Eugenius ad eamdem fidei unionem invitaverat, Ann. igitur 1442. quo Eugenius Concilium Romam ex Florentia ad Lateranensem ædem transtulit, adventarunt Romam Legati Æthiopum seu Abissinorum Regis dicti Zerah-Jacob, id est *semen Jacob*, deferentes illius nomine Eugenio submissionem & obsequium, & cum Ecclesia Romana, cujus in omnibus fidem amplectebatur una cum subditis sibi populis, unionem supplices rogantes. Veruntamen sive nostrorum neglectu, sive operariorum defectu, sive immensa locorum & regionum distantia, sive linguarum imperitia, sive de alio quocunque defectu contigerit infaustum obstaculum, præclara illa & decora conversionis gentium exordia parem felicitatis progressum non sunt sortita, omnesque illæ gentes abdicato sincero Dei cultu, pristinas superstitiones ac hæreses resumpsere; contigitque ipsis illud Evangelii de seminibus jactis in petrosa loca, quæ quia non habebant radicem, aruerunt. *Hi sunt, qui continuo cum gaudio suscipiunt Verbum Dei, non habent autem in se radicem, facta autem tribulatione & persecutione propter verbum continuo scandalizantur.* Matth. 13.

DIATRIBA DE ADDITIONE

ad Symbolum.

1. Concilium Ephesinum actione 6. refert initio Symbolum Nicænum αὐτολεξεὶ singulis verbis vacuum omnibus additionibus, quæ Constantinopolitana Synodus post Nicænam adjunxit, nec vero Constantinopolitani Symboli ullatenus meminit. Nicænum vero hac sexta actione relatum de Spiritu sancto nihil aliud pronunciat quam verba ista, καὶ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα. *Et in Spiritum sanctum.* Deinde sic decernit Ephesina Synodus: τούτων οὖν ἀναγινωσθέντων, ὥρισεν ἡ ἁγία σύνοδος ἑτέραν πίστιν μηδενὶ ἐξεῖναι προσφέρειν, ἢ γνῶν συγγράφειν, ἢ συντιθέναι παρὰ τὴν ὁρισθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἁγίων πατέρων, τῶν ἐν τῇ Νικαίᾳ συνελθόντων σὺν ἁγίῳ πνεύματι. Τοὺς δὲ τολμῶντας ἢ συντιθέναι πίστιν ἑτέραν, ἢ γνῶν προσκομίζειν, ἢ προσφέρειν τοῖς ἐθέλουσιν ἐπιστρέφειν εἰς ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας, ἢ ἐξ ἑλληνισμῶ, ἢ ἐξ ἰουδαϊσμῶ, ἢ ἐξ αἱρέσεως οἱασδηποτοῦν, τούτους εἰ μὲν εἶεν ἐπίσκοποι, ἢ κληρικοί, ἀλλοτρίους εἶναι τοὺς ἐπισκόπους τῆς ἐπισκοπῆς, καὶ τοὺς κληρικοὺς τοῦ κλήρου, εἰ δὲ λαϊκοί εἶεν, ἀναθεματίζεσθαι. Id est: *His igitur perlectis, statuit sancta Synodus alteram fidem nemini licere proferre, aut conscribere, aut componere, præter definitam a SS. PP. quæ in Nicæa cum Spiritu S. congregati sunt. Qui vero ausi fuerint aut componere fidem alteram, aut proferre, vel offerre converti volentibus ad agnitionem veritatis, sive ex gentilitate, sive ex Judaismo, sive ex qualicumque hæresi; hos quidem si sunt Episcopi, aut Clerici, alienos esse Episcopos ab Episcopatu, & Clericos a Clericatu decrevit: si vero laici fuerint, anathemati subjici.*

2. Quinetiam ipse qui Ephesinæ Synodo præsedit Cyrillus Alexandrinus tractat. in sanctum Symbolum, non aliud exponit quam Nicænum, quod ibidem ad singula verba totum prodit; deinde singulos ejus articulos exponit omisso Constantinopolitano quantumvis uberiore. Neque ipsa ignorabat Ephesina Synodus istud Constantinopoli editum esse Nicæno posterius, atque verbis & rebus uberius. Idcirco ne illa condemnatio, quam post recitatum Nicænum Symbolum proferunt adversus quoscunque aliam fidem inducentes, ne fraudi sit & condemnationi formulæ fidei Constantinopolitanæ, quæ non pauca addidit ad illam quæ præcesserat formulam Nicænam, quod procul utique erat a mente Concilii Ephesini, necesse est Ephesinum istud decretum non aliter intelligi quam de oppositis fidei doctrinis, aut novis & antea indecisis, quas aliqui privata auctoritate auderent invehere: alioqui enim hoc eidem decretum pari damnatione Constantinopolitanum symbolum involveret. Superest ut duo illa Symbola propriis eorum verbis proferamus, ut ex obtutu primo, ipsaque αὐτοψία, quam multa, id quod posterius fuit, ad præcedens Nicænum addiderit, compertum fiat. Quæ ut facilius discernantur, additiones hujusmodi posteriores distinctis characteribus exprimemus.

3. Symbolum fidei Nicænæ: Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, omnium visibilium & invisibilium factorem. Et in unum Dominum Jesum Christum Filium Dei, ex Patre natum, hoc est ex Patris substantia unigenitum, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero; genitum, non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt, & quæ in cælo & quæ in terra. Qui propter nos homines & propter nostram salutem descendit, & incarnatus est, & homo factus passus est. Et resurrexit tertia die. Et ascendit in cælos, & sedet in dextera Patris. Et venturus est judicare vivos & mortuos. Et in Spiritum sanctum. Qui autem dicunt, erat quod non erat; & antequam nasceretur non erat, & quod factus est ex non existentibus, aut ex alia substantia vel essentia; aut qui Filium Dei mutabilem esse affirmant; eos anamathizat Sancta Dei Catholica & Apostolica Ecclesia.

4. Symbolum Constantinopolitanum. Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem FACTOREM CÆLI ET TERRÆ, visibilium omnium & invisibilium. Et in unum Dominum Jesum Christum Filium Dei UNIGENITUM, ex Patre natum ANTE OMNIA SÆCULA, Deum ex Deo, lumen ex lumine, Deum, verum ex Deo vero; Genitum, non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt. Qui propter nos homines, & propter nostram salutem descendit DE CÆLIS, & incarnatus de Spiritu sancto EX MARIA VIRGINE, & homo factus est, CRUCIFIXUS ETIAM PRO NOBIS SUB PONTIO PILATO, PASSUS, AC SEPULTUS. Et resurrexit tertia die SECUNDUM SCRIPTURAS. Ascendit in Cælos, & sedet ad dexteram Patris. Inde venturus est CUM GLORIA judicare vivos & mortuos. CUJUS REGNI NON ERIT FINIS. CREDIMUS in Spiritum sanctum DOMINUM ET VIVIFICANTEM EX PATRE POCEDENTEM, CUM PATRE ET FILIO ADORANDUM ET GLORIFICANDUM; QUI LOQUUTUS EST PER PROPHETAS. ET UNAM SANCTAM CATHOLICAM ET APOSTOLICAM ECCLESIAM. CONFITEMUR UNUM BAPTISMA IN REMISSIONEM PECCATORUM. EXPECTAMUS RESSURRECTIONEM MORTUORUM. ET VITAM VENTURI SÆCULI. AMEN. Vides in isto Constantinopolitano Symbolo complura ad Nicænum addita, præsertim ad finem plures distinctos fidei articulos; & ex adverso suppressionem ultimorum fidei articulorum, quibus Nicænum terminatur. Nemo tamen dicere ausit Ephesinos Patres intendisse damnare Constantinopolitanam sacram Synodum, cum non ignoraret quas fecerat additiones ad Nicænam fidei formulam. Ut autem crimini eximantur Constantinopolitani Patres, asserenda est intra Ecclesiam auctoritas addendi ad pristina fidei symbola in majorem fidei elucidationem, aut etiam fateri necesse est, Ephesinam illam prohibitionem dirigi ad homines privatos, aut etiam restringi ad expositiones & additamenta fidei adversantia. Ut levis & improbus fuerit eorum prætextus, quorum ambitio & æmulatio sacrilega schismatum occasiones consulto exquisierat. Ceteroquin ipsi quoque Nicænæ Synodo vitio verti posset, suo Symbolo Nicæno addidisse ad Apostolorum Symbolum.

5. Prima quæ legitur ad Symbolum facta additio de processione ista ex Filio, visitur in Concilio Toletano III. anni 589. quo Hispaniarum Gothi, ejurata hæresi Ariana, fidem professi sunt orthodoxam. Eaque additio in tribus legitur ejus Concilii locis. Primum in proloquio Regis Recaredi ad Concilium his verbis: *Spiritus æque sanctus confitendus a nobis est, & prædicandus a Patre & Filio procedere, & cum Patre & Filio unus esse substantiæ.* Deinde inibi refertur Symbolum Constantinopolitanum cum additione: *Credimus & in Spiritum sanctum Dominum & vivificatorem ex Patre & Filio procedentem.* Tertio in ejusdem Concilii can. 3. *Quicunque Spiritum sanctum non credit, aut non crediderit, a Patre & Filio procedere, anathema sit.* Anno deinde 633. Concilium Toletanum VI. cap. 1. sic effatur: *Spiritum vero sanctum nec creatum, nec genitum, sed procedentem ex Patre & Filio profitemur.* Toletanum similiter VI. anni 638. cap. 1. eadem habet verba. Quæ etiam reperitur professio in Concilio Toletano VIII. anni 653. cap. 1. in professione fidei: *Credimus in Spiritum sanctum Dominum & vivificatorem, ex Patre & Filio procedentem.* Decipitur itaque memoriæ lapsu doctus Bellarminus, dum ait fieri cœptam additionem a Concilio Toletano VIII. cum tamen ante factam fuisse liqueat a tribus quæ præcesserant Synodis Toletanis. Concilium etiam Forojuliense anni 791. cui præsedit Paulinus Aquilejensis Patriarcha, tum in proloquio Paulini, tum in creatione Concilii Constantinopolitani, formulæ quam omnes ibi professi sunt, vocem addidere, *Filioque*. Cum etiam in ampliore ibidem facta Concilii declaratione fidei, ter repetitum legitur, *Spiritum Sanctum a Patre simul Filioque procedere*. Quinetiam his omnibus antiquius Concilium Bracarense primum anni 411. in editione Labbeana expresse profitetur, *Spiritum sanctum a Patre & Verbo procedere*.

6. Longe a vero aberrant, quicunque affirmant, primum hujusce additionis auctorem fuisse Romanum Pontificem. Id enim de nullo asseri aut probari potest: oppositum vero probatur ex relatis ab Anastasio Bibliothecario Ecclesiæ Romanæ in vita Leonis Papæ III. *Hic vero pro amore* (ait) *& tautela orthodoxæ fidei fecit ubi supra* (scilicet in templo Sancti Petri Apostoli) *scuta duo argentea scripta utraque symbolo, unum quidem litteris Græcis, & aliud Latinis, pendentia dextra levaque super ingressum corporis.* Id factum clarius explicant testes duo, Græcus unus scilicet Photius in epist. ad Patriarcham Aquilejensem: Latinus alter, scilicet Petrus Lombardus lib. 1. sententiarum, distinct. 11. Scribunt enim in utroque clypeo insculptum symbolum fuisse Constantinopolitanæ Synodi cum processione Spiritus sancti a Patre, nulla facta Filii mentione, Græce quidem in uno ancylium, & Latine in altero: noverat enim sapiens Pontifex Græcorum in Romanam Ecclesiam æmulationem, ideoque omnem volebat illis adimere offensæ occasionem metu defectionis, ad quam proclives esse perspiciebat. Et tamen ut paullo post probaturus sum Leo III. pro fidei veritate habebat illam ex utraque Persona processionem, quam tamen in illis temporum circumstantiis non esse per illud symbolum promulgandam, id enim Græcos jam male affectos ad pejora traduxisset.

7. Quod vero de doctrinæ veritate persuasus esset, cuperetque id cunctis fidelibus esse persuasum, constat ex eo, quod cum Synodus Aquisgranensis anni Christi 809. coacta super quæstione ista de processione Spiritus sancti, vellet definire illam pariter esse a Filio, Carolus Magnus rei judicium suspendit, donec haberetur summi Pontificis responsum Leonis III. ideoque ad ipsum Legatos misit Bernarium Episcopum Vormaciensem, & Jesse Ambianensem Episcopum, atque Adelardum Monasterii Corbejensis Abbatem, quibus respondit Pontifex; *Ita sentio, ita teneo cum his auctoribus & scripturæ sacræ auctoritatibus. Si quis aliter hac de re sentire, vel docere voluerit, non defendo. Et nisi conversus fuerit, & secundum hunc sensum tenere voluerit, contraria sentientem funditus abjicio.* Non tamen consensit ut Symbolo insereretur, aut in eo solemniter cantaretur, ut fidem facit Smaragdus relatus a Baronio, & a Labbeana Conciliorum editione.

8. Photius postmodum Constantinopolitani Patriarchatus invasor, vir ad omne facinus audax, ambiens per Romani Pontificis extrusionem esse summum universæ Ecclesiæ caput, occasionem ac prætextum sumpsit in Nicolaum primum laudatissimum Pontificem anathematis brutum fulmen intorquendi, eo quod vocem illam *Filioque* toties agitatam contra prohibitionem Ephesinæ, ut ajebat, Synodi ad Symbolum inseruisset, aut inseri consensisset, ut scribit S. Antoninus parte 3. tit. 22. cap. 13. §. 10.